

Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)¹

Oriol Junqueras Vies

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament d'Història Moderna i Contemporània
 08193 Bellaterra (Barcelona)
 junqui@yahoo.com

Els orígens d'una tesi doctoral sobre el pensament econòmic

J. M. Keynes va escriure que: «les idees dels economistes i els filòsofs polítics, tant quan són correctes com quan estan equivocades, són més poderoses del que normalment es creu. En realitat, aquestes idees i poc més és allò que governa el món. Els homes pràctics, que es creuen completament exempts de qualsevol influència intel·lectual, són, generalment, esclaus d'algun economista difunt. Els líders maniàtics, que senten veus a l'aire, destil·len el seu frenesí inspirats en algun escriptor acadèmic d'alguns anys enrere. Estic segur que el poder dels interessos creats s'exagera molt en comparació amb la intrusió gradual de les idees.»²

A Catalunya, a la segona meitat del segle xx, Fabián Estapé i Ernest Lluch van orientar una part significativa de la seva activitat intel·lectual i de la d'alguns dels seus deixebles a l'estudi del pensament i de les idees econòmiques. Així, personalitats tan destacades com Francesc Roca, Carme Massana, Anton Costas, Emili Gasch, Pasqual Maragall o Lluís Argemí (a Catalunya) i Segundo Bru, Vicent Llombart o Salvador Almenar (al País Valencià) han estudiat l'impacte de les idees en l'endegament i el desenvolupament de la història i de l'economia.

D'altra banda, des de finals del segle xx, sota la direcció d'Antoni Simon, l'àrea d'Història Moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona està realitzant notables aportacions en l'àmbit del pensament a la Catalunya dels segles xvi i xvii. D'aquesta manera comencem a disposar d'un notable ventall pel que fa al pensament polític (Antoni Simon), militar (Antonio Espino), ambiental (Maria Antònia Martí), etc.

Finalment, la convergència d'aquestes dues grans línies d'investigació sobre el pensament econòmic i sobre el pensament a la Catalunya moderna va posar de relleu l'existència d'un buit que calia començar a omplir. Què en sabem del pen-

1. Tesi doctoral llegida el quinze de novembre de 2002 al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona i dirigida pel Dr. Antoni Simon i Tarrés. Va ser avaluada pel següent tribunal: Joaquim Nadal, Jaume Sobrequés, Ernest Belenguier, Alberta Toniolo i Antonio Espino.
2. KEYNES, John M. *Teoria general de l'ocupació, de l'interès i del diner*, Barcelona: Ed. 62, 1987.

sament econòmic català del segle XVI i de la primera meitat del segle XVII? Quines havien estat les primeres passes del pensament econòmic modern a Catalunya, en aquell període immediatament anterior a l'estudiat per Ernest Lluch? Existia algun paral·lelisme amb l'Anglaterra de principis del segle XVII?

Tot plegat exigia, però, una aproximació prèvia a la història de l'economia catalana del segle XVI. Un tema que fins aquell moment només havia estat tractat en profunditat per Jaume Carrera Pujal i Pierre Vilar. El primer en una obra publicada el 1946, aportant una quantitat molt important de referències documentals; però amb un significatiu dèficit interpretatiu i, fins i tot, d'ordenació temàtica i cronològica³. El segon amb una obra extraordinària; però conclosa fa gairebé quatre dècades i que no tenia com a objectiu central l'anàlisi del període estudiat en aquest treball.

Des d'aleshores —i en línies generals—, l'esquema interpretatiu, les idees força i els marcs cronològics apuntats per Vilar han estat repetits incessantment. I, malgrat que s'han realitzat esforços valuosos per conèixer alguns aspectes de l'economia dels segles XVI i XVII (Eva Serra, Gaspar Feliu, Montserrat Duran...), no s'ha acabat de revisar el marc general. En ocasions, s'ha abusat de la crisi apuntada per Jaume Vicens Vives per a finals del segle XV i principis del XVI, allargant-la sense matisos fins als primers símptomes de l'expansió de la vinya a finals del segle XVII. Mentre que d'altres autors (García Espuche) han volgut avançar les transformacions pròpies del segle XVIII —estudiades de forma excepcional per Pierre Vilar—, assegurant que ja s'havien produït a mitjans del segle XVI. Tant els que han estirat en el temps les «dificultats» assenyalades per Vicens Vives, com els que han volgut anticipar les «transformacions i el creixement» estudiats per Vilar, han renunciat a comprendre el segle XVI i la primera meitat del XVII com un període específic i complex. Una època plena de contradiccions i de matisos, on l'economia catalana batega al ritme del Mediterrani occidental. Els ritmes i les tendències seguides per Barcelona i per Catalunya no poden ser gaire diferents als marcs de referència apuntats per Ferdinand Braudel, Carlo M. Cipolla o Aldo De Maddalena per al conjunt de l'occident mediterrani i europeu.

En qualsevol cas, moltes qüestions importants de la història econòmica catalana continuen sense resposta.

Quina incidència va tenir la política exterior de la Monarquia sobre les activitats comercials? Quina va ser la incidència de la guerra i de la pau? Quin era el pes relatiu d'Itàlia i Castella en l'economia catalana? És cert que al llarg del segle XVI Catalunya mira cada vegada més cap a l'Atlàntic i menys cap al Mediterrani? Quines interrelacions podem establir entre creixement econòmic, augment demogràfic, fluxos migratoris i reordenacions territorials? Quina és la incidència de les fluctuacions econòmiques en la vida política interna de Catalunya i en les seves relacions amb la Monarquia? Com van repercutir les experiències acumulades durant el segle XVI, en el pensament polític i econòmic de les primeres dècades del segle XVII? Fins a quin punt la praxi política i econòmica de les conflictives dues

3. VILAR, Pierre (1956). *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona: Ed. 62, 1964, vol. II.

dècades que precedeixen el 1640 depèn d'aquest pensament, que és fruit de les experiències acumulades durant més d'una centúria? Quina és la cronologia de tots aquests esdeveniments? Es tracta de processos uniformes o amb canvis de velocitat i, fins i tot, de sentit?⁴

Preguntes que molts autors s'han plantejat amb explícita urgència. Citant-ne tan sols dos exemples, podem recordar entre molts d'altres a Joaquim Nadal (1981) o Ernest Belenguier (1986). El primer quan afirma que per entendre l'equilibri d'exigències i concessions entre les institucions catalanes i la Monarquia cal «profunditzar en els interessos socials i econòmics de les opcions en pugna i en l'actitud dels diferents sectors socials en pugna»⁵. I el segon quan es pregunta si durant el regnat de Felip II, Catalunya realitza un «¿Viraje de aislamiento o de reencuentro con el mundo mediterráneo tradicional?» o si «¿Podrían evidentemente explicarse las tensiones que van a ir aumentando en Cataluña, respecto al gobierno central, por el desfase de un poder que tiende a frenar y tirar hacia sí a una Cataluña volcada a Europa y crecida demográfica y económicamente?»⁶.

Les hipòtesis inicials

Quina incidència van tenir els constants conflictes marítims en el Mediterrani sobre l'economia de Barcelona?; quin fou el seu impacte sobre els preus de les importacions?; què va passar amb els sectors exportadors?; i pel que fa a les assegurances i als tipus d'interès?...

Aquestes preguntes resultaven prou audaces per satisfer les ambicions d'un jove historiador. I almenys algunes d'elles resultaven verificables i contrastables, tal com exigeix el rigor i la professionalitat. En concret, podíem verificar sèries de dades sobre el preu del blat o el pariatge; i podíem contrastar les diferències entre períodes de pau i de guerra.

La segona gran «hipòtesi interrogativa» que sustenta el conjunt d'aquest treball feia referència a l'impacte de la història econòmica catalana del segle XVI sobre el pensament econòmic de les primeres dècades del segle XVII. En el fons, ens plantejaven una qüestió que podríem formular de la següent manera: com pot ser que el pensament econòmic tingués un origen exclusivista a Anglaterra?; com podia ser que les comunitats mercantils, financeres i polítiques del Mediterrani no reflexionessin sobre la seva realitat econòmica?

En realitat, aquest és el sentit profund de la tesi: el pensament econòmic modern neix simultàniament a diversos espais econòmics d'Europa occidental reflexionant sobre la seva pròpia realitat econòmica i històrica, en un procés que presenta un doble paral·lelisme amb el desenvolupament del pensament científic en general i amb l'expansió dels mercats i de les activitats econòmiques.

4. REGLÀ, Joan (1956). *Felip II i Catalunya*, Barcelona: Aedos.

5. NADAL I FARRERAS, Joaquim (1981). «Catalunya dins l'imperi hispànic: l'articulació institucional i el seu funcionament», dins *Història de Catalunya*, Barcelona: Salvat, vol. IV, p. 5.

6. BELENGUER, Ernest (1986). *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*, Valladolid: Universidad de Valladolid, p. 16.

Les principals aportacions del treball

A Catalunya, els anys 1611, 1620 i 1630 constitueixen tres moments fonamentals en la formació d'un pensament econòmic autònom i complex. Separat de la tradició religiosa medieval i amb voluntat d'explicar de forma autocomprensiva el conjunt de la realitat.

El naixement del pensament econòmic modern no és exclusivament anglès. Sens dubte, a Anglaterra existeixen dos moments de referència fonamentals: 1621-1623 i 1630. No són pas dates aleatòries. Són el resultat de les reflexions sobre els problemes econòmics que es plantegen al final d'un llarg període expansiu, en iniciar-se l'anomenada «crisi del segle XVII». El paral·lelisme d'aquestes dates amb allò que succeeix a Catalunya i a d'altres indrets d'Europa occidental és més que evident. Una trajectòria econòmica, intel·lectual i política força paral·lela que encara es veurà confirmada per les revolucions de 1640-1641 (Catalunya, Portugal, Anglaterra...).

En qualsevol cas, però, cal subratllar que Catalunya compta amb l'antecedent extraordinàriament prolífic de l'any 1611. Probablement, l'explicació d'aquesta lleugera anticipació catalana la podem trobar en els mateixos elements que n'estimulen la reflexió: la moneda i el comerç exterior (amb les seves múltiples repercussions sobre els preus, els tipus d'interès, els tipus de canvi, l'activitat, l'ocupació, la fiscalitat...). I, d'altra banda, si tenim present que les dificultats constitueixen l'estímul més poderós per a la reflexió intel·lectual, podem completar el quadre explicatiu d'aquesta fertilitat catalana de 1611.

En efecte, durant les dues primeres dècades del segle XVII (i molt especialment a l'entorn de 1611), Catalunya experimenta enormes dificultats pel que fa a la moneda i el comerç exterior. En primer lloc, per la proximitat a Castella (el nucli dels desordres monetaris europeus); però molt especialment perquè és l'únic espai econòmic europeu que no podrà protegir-se mitjançant mesures devaluacionistes de les seves monedes de plata. Mentre les devaluacions avancen per Europa occidental com una mena d'epidèmia (incloent-hi territoris com els regnes d'Aragó i València), la Cort de Madrid es nega sistemàticament a acceptar la devaluació de les monedes de plata catalanes. L'impacte sobre la massa monetària que circula a Catalunya, sobre el comerç exterior i sobre l'economia productiva del país resulta devastador. Devastador per a l'economia, però estimulante per al pensament econòmic.

Els textos catalans de 1611 són plurals, tant per la seva quantitat com perquè són contraposats. Aquest és el millor símptoma de la «modernitat» catalana de principis del segle XVII. Una societat complexa on les qüestions econòmiques adquireixen una dimensió social i política. Les idees econòmiques donen origen a veritables «guerres de papers», on hi ha en joc la formulació institucional i política del país. D'aquesta manera, a través dels debats públics, l'economia i el pensament econòmic contribueixen a dissenyar la identitat col·lectiva i els projectes polítics dels catalans. Sens dubte, durant les primeres dècades del segle XVII, existeix una profunda interconnexió entre el marc institucional i polític, les identitats col·lectives i els espais econòmics.

Els pensadors econòmics catalans de les primeres dècades del segle XVII (des de Francesc Soler el 1611 o el 1620 fins a Jaume Damians el 1630) formen part de l'elit del pensament econòmic europeu, tant per la seva precocitat com per la seva qualitat. Entre 1611 i 1630 construeixen interpretacions complexes sobre el conjunt de la realitat econòmica. Ja no descriuen parcel·les de la realitat des d'una perspectiva moral o religiosa; sinó que intenten analitzar i quantificar els mecanismes del conjunt de l'economia. Els paral·lelismes amb la «revolució científica» resulten especialment atractius i suggerents.

En qualsevol cas, des d'una perspectiva històrica, cal destacar que la potència interpretativa de la realitat que podem detectar en els textos econòmics catalans sorgeix d'una realitat històrica complexa i plural. Les idees no neixen en el buit. Apareixen en un context determinat. Sens dubte, les idees són abstractes, però la seva potència interpretativa deriva —precisament— de la seva capacitat d'explicar una realitat complicada.

Els problemes que no s'han resolt

Tal com succeeix en qualsevol treball d'investigació, la quantitat de problemes o d'aspectes que queden sense resoldre és molt superior a les aproximacions més o menys elaborades que presenta. Com en tants altres aspectes de la vida, és més atractiu allò que s'insinua que no pas allò que s'ensenya. I, per tant, afortunadament, les línies d'investigació que queden obertes són múltiples.

Caldria introduir-se en l'anàlisi econòmica del regnat de Ferran II.

Ampliar el ventall de dades econòmiques pel que fa a l'evolució de l'economia catalana durant el segle XVI, afegint al preu del blat i al pariatge altres elements com l'ancoratge del port de Barcelona o el preu dels teixits.

Aprofundir els nostres coneixements sobre els grups socials i polítics que protagonitzen la política barcelonina i catalana durant les tres grans onades de memorials de 1611, de 1620 i de 1630.

Realitzar estudis «biogràfics» sobre els autors d'aquests memorials.

Establir els possibles paral·lelismes entre les mesures monetàries de mitjans del segle XV i de les primeres dècades del segle XVII.

Insistir en l'anàlisi dels vincles entre economia i identitats col·lectives (socials, polítiques, nacionals...).

Estudiar les dècades de transició entre els memorials de la generació de Francesc Soler i de Jaume Damians fins a les idees de la generació de Feliu de la Peña.